

STULECIE POLSKIEGO TOWARZYSTWA GEOGRAFICZNEGO 1918-2018

W 2018 r. przypada ważna rocznica 100-lecia utworzenia Polskiego Towarzystwa Geograficznego. Zostało ono założone w Warszawie w styczniu 1918 r. u progu odzyskania przez Polskę niepodległości. Podkreśleniem rangi wydarzenia sprzed stu lat jest uchwała Komitetu Nauk Geograficznych PAN o uznaniu Roku Jubileuszowego 2018 „*Rokiem polskiej geografii*”.

Przez te 100 lat Towarzystwo nieustannie uświadamiało Polakom, jak ważną rolę w życiu gospodarczym, społecznym i kulturalnym odgrywa szeroko rozumiana kultura geograficzna. Nasi Antenaci udowodniali to w różnych okresach dziejowych. Obok historii i polonistyki to właśnie geografia stanowiła główne ogniwo wychowania patriotycznego wielu pokoleń młodzieży polskiej. Geografowie byli na pierwszej linii frontu w walce o zachowanie w społeczeństwie świadomości narodowej. Smutnym potwierdzeniem tej aktywności geografów są listy zesłańców syberyjskich, przymusowych wygnańców w latach rozbiorów, a także strat polskiej geografii w latach II wojny światowej.

W pierwszym okresie głównym celem Towarzystwa było zjednoczenie środowiska geografów podzielonego w wyniku ponad wiekowej niewoli związanej z rozbiorami i zaborami. Równocześnie geografowie bardzo aktywnie zaangażowali się w dzieło tworzenia niepodległego państwa polskiego i odbudowy państwowości polskiej. W 1922 r. w Krakowie powstał pierwszy oddział terenowy, kolejne zakładano w następnych latach. W 1926 r. odrębne Towarzystwo Geograficzne powstało we Lwowie (prof. Eugeniusz Romer), w 1928 r. w Poznaniu (prof. Stanisław Pawłowski). W 1922 r. utworzono Zrzeszenie Polskich Nauczycieli Geografii (ZPNG), które miało charakter organizacji zawodowej i ściśle współpracowało z Towarzystwami Geograficznymi. Organizowało cykliczne Zjazdy Polskich Nauczycieli Geografii, które odegrały ważną rolę w rozwoju geografii.

Do najważniejszych zadań stojących przed Towarzystwem w tamtym okresie należało: 1. inspirowanie i koordynacja badań naukowych; 2. popularyzacja wiedzy geograficznej, głównie poprzez odczyty i wycieczki; 3. podjęcie kroków mających na celu podniesienie poziomu nauczania geografii w szkołach różnych typów i stopni oraz na wyższych uczelniach. W tym zakresie PTG ściśle współpracowało z ZPNG.

Za największe sukcesy można uznać: 1. wielki wkład w rozwój patriotyzmu wśród społeczeństwa, a zwłaszcza młodzieży. Opracowano szereg oficjalnych dokumentów dotyczących roli geografii w „ogólnym wychowaniu narodowym i państwowym”. Wielokrotnie zwracano uwagę na konieczność wykształcenia w społeczeństwie „*zmysłu geograficznego*”. Podkreślano rangę „*kultury geograficznej*”, bez której trudno jest zrozumieć „*cały szereg zagadnień obywatela państwowego i obywatela światowego*”. Wreszcie zwracano uwagę na pomijany ciągle fakt, że „*nauka geografii [w szkole] jest przede wszystkim nauką obywatelską*”¹. Patriotyzm geografów przejawiał się m.in. w ukazywaniu antypolskiego charakteru niemieckich i sowieckich podręczników geografii oraz w manifestacyjnych Zjazdach ZPNG, podkreślających polski charakter Gdańska i Śląska; 2. ujednoczenie w skali kraju słownictwa geograficznego zróżnicowanego przedtem w poszczególnych zaborach; 3. wzrastający stale zakres merytoryczny

¹ Zamieszczone cytaty stanowią fragment materiałów zawartych w „Czasopiśmie Geograficznym”, t. 7, 1929, s. 175-185.

i przestrzenny badań naukowych, podejmowanych głównie z myślą o potrzebach gospodarki narodowej (początki „geografii stosowanej”); 4. rozwiniętą akcją dokształcania nauczycieli, m. in. w formie licznych kursów i wycieczek. Kursy takie odbywały się zarówno w dużych ośrodkach miejskich, jak i w niewielkich wioskach, zwłaszcza na Kresach; 5. inspirowaniem i patronowaniem akcjom ekspedycyjnym organizowanym w różne regiony świata; 6. podjęciu kroków zmierzających do utworzenia zawodu geografa.

Rosła ranga PTG na forum międzynarodowym. Polska była organizatorem dwóch wielkich imprez geograficznych: II. Zjazdu Słowiańskich Geografów i Etnografów (1-11 VI 1927) oraz XIV Kongresu Międzynarodowej Unii Geograficznej (Warszawa, 21-31 VIII 1934). Patronat honorowy nad Kongresem MUG objęli: Marszałek Józef Piłsudski oraz Prezydent RP Ignacy Mościcki. Zaszczytną funkcję wiceprezydenta Międzynarodowej Unii Geograficznej pełnili Profesorowie Eugeniusz Romer (1931-1938) i Stanisław Pawłowski (1938-1940).

W latach II wojny światowej członkowie PTG na różnych odcinkach walczyli o zachowanie w społeczeństwie ducha polskości. Odbywały się tajne zebrania połączone z odczytami lub dyskusją naukową nad przyszłością geografii (Warszawa, Kraków). Członkowie Towarzystwa walczyli z wrogiem niemieckim i sowieckim na polu walki, ale również na niwie naukowej, publikując różne opracowania w wydawnictwach konspiracyjnych, np. Armii Krajowej. Angażowano się w tajne nauczanie na poziomie uniwersyteckim i szkolnym, pełniono odpowiedzialne funkcje w Państwie Podziemnym i w Armii Krajowej. Towarzystwo uczestniczyło też w pracach przygotowujących stanowisko Polski odnośnie spodziewanych po wojnie zmian granic państwowych. Wielu członków za manifestowaną postawę geografa-Polaka zapłaciło najwyższą cenę – własne życie. Byli to m. in. Profesorowie: Antoni Sujkowski, Jerzy Smoleński, Stanisław Pawłowski, Stanisław Lencewicz, Wiktor Ormicki, Walenty Winid, Jerzy Lewakowski, Wanda Rewieńska. Zbrodnie te dokonywały się w niemieckich obozach koncentracyjnych, sowieckich łagrach, Katyniu, podczas publicznych egzekucji. Przez cały okres okupacji musiał ukrywać się przed Niemcami prof. Eugeniusz Romer.

W dniach 9-12 czerwca 1946 r. we Wrocławiu odbył się zjazd zjednoczeniowy towarzystw i organizacji geograficznych: Polskiego Towarzystwa Geograficznego, Towarzystwa Geograficznego w Poznaniu oraz Zrzeszenia Polskich Nauczycieli Geografii. Polskie Towarzystwo Geograficzne stało się w tym czasie głównym organizatorem życia naukowego w zakresie geografii. Inicjowało szereg projektów badawczych, częściowo realizowanych w oparciu o własne stacje terenowe, prowadziło aktywną działalność wydawniczą. Niezwłocznie włączyło się w proces odbudowy zniszczonej Polski i zagospodarowania tzw. Ziemi Odzyskanych.

Na początku lat 50-tych ubiegłego wieku niefortunne decyzje władz sprawiły, że Towarzystwo przestało być stowarzyszeniem czysto naukowym. Zostało pozbawione stacji naukowych, bogatego księgozbioru i zbioru map. Konsekwencją tego była stopniowa utrata wysokiej rangi, jaką Polskie Towarzystwo Geograficzne zajmowało w geografii polskiej i międzynarodowej. Towarzystwo zostało zmuszone znacznie ograniczyć działalność naukową, a główna aktywność została skierowana na popularyzację geografii oraz problemy geografii szkolnej.

Kilka lat musiało upłynąć, zanim Towarzystwo na nowo ukształtowało swoją tożsamość. Kolejni Prezesi i Zarządy z wielkim mozołem odbudowywali rangę Towarzystwa w świecie nauki i w świadomości społecznej. Coraz więcej miejsca w działalności PTG zaczyna zajmować aktywność naukowa. Nadal silnym ogniwem jest geografia szkolna oraz popularyzacja wiedzy geograficznej (odczyty, wycieczki). Mamy

nadzieję, że momentem zwrotnym w procesie przywracania Towarzystwu dawnej świetności stanie się nadchodząca rocznica.

Od 1964 r. w ramach PTG zaczęły powstawać komisje specjalistyczne i naukowe, których liczba systematycznie wzrastała. Niestety począwszy od lat 90. XX w. niektóre komisje problemowe odłączyły się od PTG, tworząc samodzielne stowarzyszenia. W latach 60. XX w. pojawiły się pierwsze powojenne ekspedycje naukowe organizowane pod szyldem PTG, m. in.: wyprawa morska jachtem „Śmiały” do Ameryki Południowej, połączona z badaniami terenowymi w Chile (1965-1967), wyprawa naukowa na Islandię (1968). PTG patronowało również coraz liczniejszym wyprawom polarnym. W 1974 r. zaczął działać Klub Polarny PTG, który w 1985 r. otrzymał status oddziału. Inicjatorem i pierwszym przewodniczącym był prof. Alfred Jahn. W 1974 r. PTG wspólnie z Ministerstwem Oświaty i Wychowania zaczęło organizować Szkolne Olimpiady Geograficzne. Inicjatorką i wieloletnią przewodniczącą olimpiady była prof. Anna Dylkowa. W 2006 r. PTG zostało wpisane na listę organizacji pożytku publicznego.

W 2015 r. działały 22 Oddziały (18 regionalnych i 4 merytoryczne) oraz 10 komisji problemowych. Towarzystwo liczy około 1500 członków, organizuje rocznie 5-7 konferencji o zasięgu międzynarodowym, wydaje trzy czasopisma („Czasopismo Geograficzne”, „Polski Przegląd Kartograficzny”, „Teledetekcja Środowiska”) i kilka serii wydawniczych (zazwyczaj roczniki komisji problemowych).

Wyrazem uznania dla rosnącej rangi polskiej geografii był wybór Polaków do najwyższych władz Międzynarodowej Unii Geograficznej. I tak, wiceprezydentami MUG byli Profesorowie Stanisław Leszczycki (1964-1968 i 1972-1976) oraz Jerzy Kostrowicki (1976-1984), a sekretarzem generalnym i skarbnikiem Leszek Kosiński (1984-1992). W latach 1968-1972 prof. S. Leszczycki pełnił funkcję Prezydenta MUG, będąc jedynym Polakiem piastującym to zaszczytne stanowisko. W 2014 r. odbywała się w Polsce już druga Międzynarodowa Olimpiada Geograficzna. W dniach 18-22 sierpnia 2014 r. w Krakowie miała miejsce Konferencja Regionalna organizowana przez Międzynarodową Unię Geograficzną, której współorganizatorem było PTG. W konferencji uczestniczyło ponad 1500 geografów z całego świata.

Zbliżający się Jubileusz 100-lecia PTG w 2018 r. będzie świętem całej polskiej geografii. Obchodom jubileuszowym planujemy nadać bardzo uroczysty charakter. Spodziewamy się przyjazdu wielu gości zagranicznych, m.in. przewodniczących krajowych towarzystw geograficznych i narodowych komitetów geografii.

Pragniemy, aby Jubileusz odbywał się godnie, z podkreśleniem rangi Towarzystwa i polskiej geografii. Mamy nadzieję, że to wyjątkowe wydarzenie pozwoli geografii polskiej odzyskać należne jej miejsce w świadomości społecznej.

Warszawa-Kraków, 14 grudnia 2015 r.

prof. dr hab. Antoni Jackowski

*Przewodniczący Zarządu Głównego
Polskiego Towarzystwa Geograficznego*